
PAFLAGONYALI THEMİSTİUS’UN SİYASET FELSEFESİNİN ODAK NOKTASI: *PHILANTHROPIA* YA DA EVRENSEL KARDEŞLİK DÜŞÜNCESİ

Deniz KUNDAKÇI¹

Özet

Bu çalışmanın konusu, Paflagonyalı Themistius’un (MS. 317-393) “philanthropia” (evrensel kardeşlik) düşüncesinin ele alınmasıdır. Paflagonya, Antikçağ’da Kastamonu’nun ve Pompeiopolis’in merkez olduğu bölgenin ortak adıdır. Roma siyasal düşüncesinin etkili olduğu bir dönemde, Hellenistik dönem felsefesini sürdürmeye çalışan Themistius’un babası Eugenius da kendisi gibi bir düşünürdür. Bu sebeple çok küçük yaşlardan itibaren Themistius felsefe tartışmalarıyla iç içe büyümüştür. Paflagonya’nın Ilgaz dağ sıralarının eteklerine yakın bir yöresinde doğduğu düşünülen Themistius, daha sonra Constantinopolis’te (İstanbul’da) eğitimini tamamlamış ve gençlik yıllarında da İzmit (Nicomedia) ve Ankara’da (Ancyra) felsefe ve retorik eğitimi vererek öğreticilik yapmıştır. Otuzlu yaşlarının başında İmparator II. Konstantius’a söylev vermek için İstanbul’a davet edilmiş ve bu şekilde ünü giderek yayılmaya başlamıştır. 347-355 arasında yine Constantinopolis’te bir felsefe okulu açmayı başarmıştır. Felsefeci olduğu kadar bir devlet adamı da olan Themistius, İmparator II. Konstantius döneminde, sırasıyla senatörlük (350), İmparatorluğun doğu eyaletlerinde İmparator temsilciliği (357) ve Constantinopolis valiliği (357) gibi çok kritik görevlerde bulunmuştur. Daha sonra gelen Julian, Jovian, Valen ve Theodosius gibi Roma İmparatorları döneminde ise danışmanlık ve öğretmenlik gibi görevlerde bulunmuş ve İmparatorlarla sık sık mektuplaşmıştır. Themistius, geleneksel felsefeyi temel alan hoşgörü düşüncesini desteklemiş ve “philanthropia”nın insanlar arasında hoşgörü

¹ Yrd.Doç.Dr., Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, dkundakci@kastamonu.edu.tr, yazar ORCID numarası: 0000-0002-7331-5682

geliştirebileceğine inanmıştır. Bu çalışmada geç dönem Antikitenin hümanist isimlerinden birisi olan Paflagonyalı Themistius, özel bir ideali, “philanthropia” ile birlikte ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Paflagonya, Themistius, Helenistik Felsefe, Sofistler, Retorik

THE FOCAL POINT IN THE POLITICAL PHILOSOPHY OF THEMISTIUS OF PAPLAGONIA: *PHILANTHROPIA* OR THE IDEA OF UNIVERSAL BROTHERHOOD

Deniz KUNDAKÇI

Abstract

This article is devoted to the idea of philanthropia” (universal brotherhood) of Themistius of Paplagonia (A.D. 317-393). As known, Paplagonia is the mutual name of the region where Kastamonu and Pompeiopolis are a center in antiquity. Themistius, whose father Eugenius was a thinker like him, had been working to maintain Hellenistic philosophy when Rome political thought had been dominant. He got education in Constantinople and in his youth Themistius taught philosophy and rhetoric including Nicomedia and Ancyra. He became well-known and at the age of thirty, which had been invited to Constantinople to give the speech of welcome for Roman Emperor Constantius II. Themistius opened a philosophical rhetoric school in Constantinople between 347 and 355. During Emperor Constantius II. Themistius, also a statesman, had been a senator (350), representative of the empire’s eastern provinces (357) and proconsul (357) in Constantinople respectively. Additionally, Themistius served as tutor and advisor in the periods of emperors such as Julian, Jovian, Valens, and Theodosius I. Themistius supported toleration was based on traditional philosophy and believed that the philanthropy might develop the tolerance among people. To sum up, Themistius of Paplagonia, who is a unique example of a humanist of the Late Antiquity, will be examined together with a special ideal, “philantropia”, in this paper.

Keywords: Paplagonia, Themistius, Hellenistic Philosophy, Sophists, Rhetoric.

1-Themistius: Senatör, Elçi, Öğretmen ve bir Filozof

Paflagonyalı Themistius (M.S. 317-388), tartışmalı olmakla birlikte *Abonuteichos*'ta (Kastamonu-Abana)² orta halli toprak sahibi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gözlerini açan ve Roma döneminde klasik Helenistik fikirleri savunan etkili bir düşünürdür. Babası Eugenius de kendisi gibi özellikle Platon ve Aristoteles konusunda felsefe eğitimi almış ve emekli olduktan sonra tarımla ilgilenmeye başlamış bir toprak sahibidir. İlk eğitimini, şu an Yunanistan'ın kuzeyinde bulunan *Neokaisáreia*'da alan Themistius, 337'de ailesiyle birlikte Konstantinopolis'e³ yerleşmiş, ardından *Nicomedia* (İzmit/342-43) ve *Ancyra* (Ankara/344-47)'da felsefe ve retorik eğitimi almıştır. (Bolgov, 2014: 176) Bu süreçte Aristoteles üzerine şerhler yazmıştır.⁴

Eğitimi tamamladıktan sonra imparatorluğun çeşitli şehirlerinde felsefe öğretmenliği yapan Genç Themistius'un hayatını sonsuza kadar değiştirecek olan gelişmeler ise, 347 yılının yazında Roma İmparatoru II. Konstantinus (MS. 337-361) ile *Ancyra*'da karşılaşması ve ona bir söylevini ithaf etmesiyle başlar. Aslına bakılırsa, özellikle Helenistik dönemle birlikte sofist, retorikçi ya da felsefeci olarak adlandırılan eğitilmiş kişiler, hükümdarlar huzurunda sundukları çeşitli methiyeler ve söylevlerle (*orations*), hükümdarın kendi iradesiyle yaşatılan hukukunu (*nomos empsychos*) yüceltmeye hizmet eden en önemli unsurlardan birisi halini almışlardır. Themistius da bu bağlamda ilk söylevini imparator Konstantinus'un huzurunda okuma fırsatı bulmuş ve şöhreti bir anda hızla yayılmıştır. (Sterz, 1976: 349)

² Themistius'un Paflagonya'nın neresinden olabileceği konusunda çok farklı görüş ve tartışmalar bulunmaktadır. Buna göre, M.S. 310 civarında Themistius'un babası Eugenius'a yazılan ve Paflagonya'ya gönderilen mektuplarda, adı bilinmeyen yazarın Olgassys (İlgaz) dağlarının eteklerini uçarak geçme arzusu yer almaktadır. Buradan hareketle Çankırı ya da Kastamonu bölgesinde yaşamış olabileceğine ilişkin çok yoğun bir görüş birliği bulunmaktadır. Öte yandan bazılarının göre ise, Abonutichus (Abana)'da doğduğu ve 20 yaşlarında İstanbul'a yerleştiği konusunda iddialar göze çarpmaktadır. (Vanderspoel, 1995: 32)

³ Konstantinopolis resmi olarak 8 Kasım 324'te kurulmuştur, dolayısıyla Themistius ve ailesinin yerleşmiş olduğu tarihlerde Konstantinopolis henüz yeni bir şehirdir. (Vanderspoel, 1995: 51)

⁴ Bu şerhlerden, ilerleyen yüzyıllarda başta Hüneyin bin İshak (809-873) ve *Fihrist* adlı eserinde İbnü'n Nedim (935-990) olmak üzere çeşitli İslam düşünürleri de faydalanacaktır. (Lyons, 1955: 426)

Bu gelişmenin ardından bir bakıma imparatorun koruması altına giren Themistius, 355'te imparatorlukta bir felsefe okulu açmış ve takip eden süreçte Konstantinus tarafından şehir senatosuna seçilmiş ve zamanının en ünlü filozoflarından biri halini almıştır.⁵

Konstantinus'un ölümünden sonra tahta Themistius gibi pagan olan İmparator Julianus (361-363) geçmiş fakat Themistius'un kendisiyle yıldızları pek barışmamıştır. Bunun temel nedenleri arasında, Julianus'un imparatorluğu eski coşkulu günlerine geri döndürmek iddiasıyla pagan din ve kültürünü canlandırmak istemesi ve bunun önünde önemli bir engel olarak gördüğü Hıristiyanlara ciddi şekilde zulmetmesi yatmaktadır. Hatta Themistius, Julianus zamanında Hıristiyanlara karşı yapılan zulmün sonlandırılması için İmparatoru ikna etmeye çalışmış ve kendisini dinsel toleranstan yana bir tavır sergilemeye davet etmiştir. (Bolgov, 2014: 179) Julianus,⁶ hükümranlığının üçüncü yılında Sasani Seferi sırasında öldürülmüştür.⁷

Hıristiyanlığı kabul eden imparatorlar Jovien (363-364) ve Valens (364-378) dönemlerinde de etkin devlet görevlerinde bulunan Themistius'un tekrar parlayabilmesi için, Hıristiyanlığı imparatorluğun resmi dini yapan İmparator Theodosius'un (379-395)

⁵ Themistiusun, Konstantinus tarafından Konstantionpolis'in şehir senatosuna atanma mektubunda, Konstantinus tarafından çok ilgi çekici ifadelerle tanımlandığı görülmektedir. İmparator mektupta Themistius hakkında: "felsefe tapınağının en içteki mabedinin keşişi, bilge kişi ve antik kâhini" tarzında iltifat yüklü çeşitli kelimeler kullanmıştır. (Lawrence, 1970: 196)

⁶ İmparator Julianus Haziran 363'de ölümü sonrasında pagan ve Hıristiyan düşünürler tarafından çok farklı tepkilerin verildiği görülmüştür. Örneğin ileride Konstantinopolis Başpiskoposu olacak *Nenizili Gregor ve Nusaybinli Efrahim* gibi Hıristiyanlar, imparatorluğu sürecinde paganizmi canlandırmaya çalışan hükümdarın arkasından "bir zalimin adil cezalandırılması" ve "Tanrı'nın işi" gibi sözler sarf ederlerken; pagan düşünür Libanius ise imparatorun ölümünü 364'te arkasından duygulu bir ağıt yazarak karşılamıştır. (Jones, 2010: 501) Buradan da anlaşılacağı üzere, Themistius'un tanık olduğu bu dönem pagan ve Hıristiyan kültür kırılmasının yoğun bir şekilde yaşandığı bir sürece denk düşmektedir.

⁷ Julianus, Hristiyanlıktan vazgeçip, pagan anlayışını benimsediği için Hristiyanlar tarafından "dönme Julianus" olarak çağırılmıştır, paganlığı benimsemesinin temel sebebi ise, imparatorluğun çöküşünden kurtularak tekrar eski ihtişamlı günlerine dönebilmesi için, köklü geleneklere geri dönüşle mümkün olabileceğine inanmasıdır. (Jones, 2010: 502-506) Bugün Ankara Ulus'ta "Julianus Sütunu" bulunmaktadır.

göreve gelmesi gerekecektir. Themistius, Theodosius zamanında Konstantinopolis'in valiliği gibi çok kritik bir göreve (tahminen 383 baharında) atanmıştır. Yine aynı zamanda Theodosius'un oğlu prens Arcadius'un eğitimiyle ilgilenmek üzere görevlendirilmiştir.

Bütün bunların akabinde Themistius söz konusu olduğunda oldukça ilgi çekici bir tartışma gündeme gelmektedir. Bir pagan olan Themistius, hem kendisi gibi pagan Julianus gibi hükümdarların hem de pagan kültürüne son derece müsamahasız olan Theodosius gibi Hıristiyan hükümdarların emri altında neredeyse kırk yılı aşkın bir süre ve doğrudan imparatorluğun kalbinde devlete hizmet edebilmiş, hatta Hıristiyan imparatorların çocuklarının eğitimi için bile görevlendirilebilmiştir. Bu durum nasıl açıklanabilir? Themistius'un hem pagan hem de Hıristiyan hükümdarlar ile benzer şekilde uyum içerisinde çalışabilmesi ne ile açıklanabilir. Bu durumu esasen Themistius'un hükümdarlara yapmış olduğu dalkavuklukla açıklayan bazı çağdaş yorumcular olmakla birlikte (Bkz. Heather, 1998: 126), Themistius'un sahip olduğu bazı politik idealler ile ilişkilendirerek ele almak çalışmamız bakımında daha yerinde gözükmektedir.

2-Themistius'un İdeali: Felsefe ve Politikayı Birleştirebilme Gayreti Üzerine

Başta Platon ve Aristoteles olmak üzere antik dönemin klasik düşünürlerini örnek olarak alan ve kendisini "Sokrates'in takipçisi", "Platon ve Aristoteles geleneğinin bir havarisi" olarak adlandıran Themistius (Bolgov, 2014: 178, Watt, 1995: 25) söz konusu klasik gelenekten beslenerek "bilgi" (*sophia*) ile "erdem" in (*arete*) bir ve özdeş şeyler olduğuna inanan bir düşünürdür. Themistius bilgi ve erdemliliği birbirleriyle ilişkilendiren Sokratik tutumu gereğince şu düşünceleri dile getirir;

Bir insan... şayet doğru bir eğitim aldıysa, yeryüzünde kutsal bir yaşam sergileyecektir, fakat şayet o kötü bir eğitim aldıysa bir vahşi olacaktır ve ayılardan, yaban domuzlarından daha acımasız olacaktır... (Themistius, akt. Downey, 1957: 266)

Bilgi ve erdem arasında doğrudan bir ilişki kuran Themistius ayrıca erdemli bir yaşama rehberlik edecek olan (felsefi) bilgiyi, sadece

birtakım ayrıcalıklı gruplara has bir özellik olarak değil; statüsüne bakılmaksızın tüm kitlelerin anlayabileceği ve hatta gündelik yaşamda da elverişli bir şekilde kullanılacakları bir bilgi türü olarak değerlendirir. (Downey, 1957: 265) Felsefenin erdemini uygulanmasından başka bir şey olmadığını dile getiren ve bu bakımdan herkesin erdemli olabileceğine inanan Themistius, erdemini tatbik edile edile alışkanlık haline gelebilen bir özellik taşıdığına altını çizer. Aslına bakılırsa Themistius'un burada Aristoteles'in karakter erdemleri söz konusu olduğunda takındığı tutumun benzer bir şeklini savunmuş olduğu söylenebilir. Çünkü Aristoteles'e göre de, insan "adil şeyler yapa yapa adil bir insan, ölçülü davranma davranma ölçülü, yiğitçe davranma davranma da yiğit bir insan" halini alır. (Aristoteles, 2011: 30) Aristoteles'ten hareketle hemen arkasından da, mutlu bir yaşamın, erdeme uygun etkinliklerle kazanılan bir yaşam olduğu iddia edilebilir. (Aristoteles, 2011: 205) Yani ölçülü, cesurca ve adaletli erdemler sergilendikçe, mutlu bir yaşam da bunun doğal bir sonucu olarak elde edilebilir.

Bilgi, erdem ve mutluluk arasındaki bu ilişkiye benzer şekilde, birey ve polis arasında da Themistius'a göre çok yakın bir irtibat bulunmaktadır. Aristoteles gibi Themistius da mutluluğun tek bir kişi için arzu edilebilir bir şey olmasına karşılık, bütün polise ulaştığı vakit, daha mükemmel bir hale dönüşebileceğine inanır. (Downey, 1957: 267)⁸ Dolayısıyla bilgi-erdem ve mutluluk ilişkisini polisten, politik olanın ve kamusal ortaklığın doğasından ayrı gerçeklikler olarak ele almaz.

Bu anlayışın bir sonucu olarak Themistius, felsefenin pratik kullanıma sahip olması gerektiği ve buradan hareketle devletin iyiliği için çalışması gerektiği düşüncesini savunur. (Heather, 1998: 127) Felsefecilerin, sadece sınırlı sayıda kişilerin anlayabileceği bir takım metafizik tartışmalara gömülmek uğruna; kamu görevlerini reddetmemelerini şiddetle eleştirir. Hükümdarlık ve felsefe arasındaki ilişkiyi Platon'un "filozof-kral" anlayışında olduğu gibi kurgulayan

⁸ Aristoteles mutluluğun polisten bağımsız bir şekilde pür bireysel bir konu olamayacağı konusuna şu şekilde değiniyor: "Tek kişiyi mutlu saymak anlamsız; nitekim hiç kimse bütün iyilere sahip olmayı tek kendisi için tercih etmese gerek, çünkü insan toplumsal, doğa gereği birlikte yaşamaya yatkın." (Aristoteles, 2011: 188)

Themistius, imparatorluğun barbar akınlarıyla kaybettiği prestijinin tekrar geri kazanabilmesinin ve daha başarılı bir yönetim anlayışına sahip olabilmesinin yolunu antik felsefi yönelimlerin yeniden canlandırılmasında görür. (Downey, 1957: 270) İmparatorluğun Augustus, Trajan ve Marcus gibi eski hükümdarların geçmişteki altın çağlarına ve coşkulu günlerine geri dönüş için önemli bir fırsata sahip olduğunu ileri sürer. Fakat bunun dışında öncelikle imparatorun kamu yaşamında verilmesi gereken (felsefi) eğitimin öneminin farkına varması ve bireylerin yaşamında felsefenin öneminin artırılmasına yönelik çalışmalarda bulunması gerektiğini iddia eder. Tam anlamıyla eğitilmiş halk ve yöneticilerden oluşmuş ideal bir devlet yönetimini arzular. Eğitimin ideal yöneticiyi hazırlayan zorunlu koşul olduğu belirtilir, Helenistik değerlerin savunulması bu bakımdan Themistius açısından çok değerlidir. (Downey, 1957: 268) Themistius’a göre böylelikle bireyin aldığı eğitim onu toplum yaşamına hazırlayacak ve onun doğru yaşamı örnek alabilmesine yardımcı olacaktır. Sadece bu yolla insanoğlu bir vahşiden, ayıdan ya da bir yaban domuzundan daha farklı olabilir. Themistius’a göre yine bu şekilde “kardeşini seven bir insanı, ailesini seven bir insan; ailesini seven bir insanı vatanını seven bir insan; vatanını seven bir insanı da tüm insanlığı seven bir insan takip eder.” (Themistius, 2001: 187) Görüldüğü gibi Themistius için bireyden başlayarak tüm insanlığa doğru merhale merhale ilerleyen yolda, aradaki köprü görevini üstlenen unsur felsefi eğitim olarak tanımlanmaktadır. (Downey, 1955: 293, 294)

Daha yakından bakıldığı vakit birey ve insanlık arasındaki irtibatın sağlanması diğer taraftan hükümdara da dayandırılmaktadır. Themistius’ a göre, “krallık ve felsefe arasındaki karşılıklı süreç aslında “iyi istenci”nden kaynağını almaktadır. Tanrı her felsefeyi de, hükümdarı da dünyaya benzer amaçlar için göndermiştir. Bu amaç, insana göz kulak olmaktır. (Themistius, 2001: 180) Ancak Tanrı ile hükümdar arasında altı önemle çizilmesi gereken bir fark olduğu da ifade edilmelidir: Tanrı iyi olan şeyi öğretirken; hükümdar ise iyi olan şeyin uygulanmasını temin etmektedir. (Daly, 1971: 67) Themistius’a göre hükümdara biçilen bu nosyon, aslına bakılırsa bir orduyu yönetmekten çok daha büyük bir sorumluluğu barındırır. Bu yolla halk,

hükümdara babası⁹ gözüyle bakacaktır, hükümdar erdem açısından yetkin ise, doğal olarak halk da aynı yetkinlikte olacak ve mutlu bir yaşama kavuşacaktır. Themistius, bu noktada Platon'a atıf yapar ve hükümdarın, “genç, ölçülü, iyi bir hafızaya sahip, soylu bir tarzda, cesur ve hızlı öğrenen bir hükümdar olduğu zaman, yaşamın da en mutlu ve en iyisine ulaşacağını” ifade eder. (Themistius, akt. Downey, 1957: 268) Aslında bu düşünceler yine Platon'un *Devlet*'te dile getirdiği benzer ifadelerle birleştirilebilir:

Filozoflar devletlerde kral olmadıkça ya da bugün kral ve yönetici dediklerimiz gerçek ve ciddi anlamıyla filozof olmadıkça, siyasal güçle filozofluk aynı kişide birleşmedikçe ne sitelerin ne de insan soyunun dertleri bitip tükenecektir.(Platon, 2007: 570)

Öyleyse bir hükümdarda, bir filozofun sahip olması gereken arzu edilebilir birtakım erdem ve niteliklerin bulunması, Themistius düşüncesinin Platon geleneğinden devraldığı bir başka özellik olarak karşımıza çıkar. Dahası Themistius'un söylevlerinde yer alan hükümdar betimlemesi, geleneksel *topoi*'ye (bakış açısına) göre yapılmıştır. Hükümdar, sadece Tanrı ile karşılaştırılabilecek derece üstün özelliklere sahip, fakat insanlığa hizmet için Tanrı tarafından gönderilmiş kişiler olarak tanımlanır. Bu bakımdan onlar Tanrı'nın mükemmellik ideasını taklit ederler. Sırasıyla onun idaresi altındaki kulları da bir bakıma hükümdarı taklit ederken, Tanrı'yı taklit etmiş olacaklardır. (Sterz, 1976: 350) Buradan hareketle varlık hiyerarşisinin Tanrı-hükümdar-halk şeklinde bütünden parçaya doğru ilerlediği ifade edilebilir. Yine Themistius'a göre, Tanrı'nın adaleti yazılı yasaların acımasızlığı karşısında büyük bir sığınak olarak değerlendirilir ve o sadece güneşle mukayeseli edilebilir.

Öte yandan Tanrı ile hükümdar arasındaki benzerlikler kadar, hükümdar ile filozof arasındaki benzerlikler de Themistius tarafından ayrıntılı bir şekilde dile getirilir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, her ikisi de aynı amaçlar için yeryüzüne gönderilmişlerdir. Buna göre, filozof

⁹ Bu durumu Roma dönemi için sıklıkla dillendirilen “*patria potestas*” (babanın iktidarı) kavramı üzerinden anlayabiliriz. Buna göre, ülkede “hükümdar” tebaasının babası, orduda “komutan” askerlerinin babası, evde ise “erkek” eşi ve çocuklarının babası olarak değerlendirilir. (Ağaoğulları, 2014: 167)

sadece “iyinin ne olduğunu telaffuz ederken”; “Zeus’un imgesi ve kutsal çocuğu” olarak hükümdar ise iyi pratikte gerçekleştirebilecek ya da onun şartlarını hazırlayabilecek güce sahiptir, bu nedenle de gerçek bir hükümdar esasen cennetlik bir varlıktır.” (Daly, 1972: 353)

Themistius bir filozof olarak dönemin imparatorları ile olan kendi bağlantısını ise, imparatorun iyi olanı görüp uygulayabilmesinde ona yardımcı olma göreviyle açıklar. İlk defa senato üyesi olarak seçildiği zaman özellikle kendisi gibi pagan filozoflar tarafından yoğun eleştirilerin odak noktası haline geldiğinde, “bir imparator bir filozofu devlet hizmeti için görevlendirmişse, filozof da artık karşıt pozisyonda olmamalıdır” diye cevaplayacaktır. Yine başka bir yerde, “bir imparator filozof olmazsa, filozoflardan öneriler almalıdır” diyerek anlayışının hangi boyuta olduğunu gözler önüne sunmuştur. (Sterz, 1976: 355) Öte yandan kendisi hakkındaki çok sayıda suçlamada bulunmuş ve bir filozofun dünya nimetlerinden faydalanmasının yanlış olduğu, filozofun tutkularından uzak durması gerektiği konusunda Themistius’a bazı eleştiriler yöneltilmiştir. (Heather, 1998: 126)¹⁰ Söz gelimi, İskenderiyeli Palladas nükteli bir taşlama yaparak onun bu idari görevi kabul etmesini, “açgözlülük adına felsefenin iki paralık edilmesi” olarak tanımlayarak Themistius hakkında çok ağır sözler sarf etmiştir. (Sterz, 1976: 354) Themistius ise 350’lerin ortasında bir filozof olarak imparator Konstantinus ile olan ilişkisini şu cümleler ile açıklayacaktır: “o genellikle benim konsey hakkındaki önerilerimi dikkate alır, beni akşam yemeklerine davet eder ve gezilerinde ona eşlik etmemi ister. Eleştirilerimi gönüllü bir şekilde kabul eder.” (Bolgov, 2014: 177, 178) Themistius senato üyeliğine geldikten sonra İmparatorla uyum içinde çalışarak, senatonun daha demokratik bir şekilde çalışabilmesi için senato üyelerinin sayısının artışı için çalışmalar yürütmüştür. Bu bağlamda 358/359 yılları yaptığı çalışmalarla 300 üyeden oluşan senatonun 2000 üye gibi büyük bir sayı ile hizmet verebilecek şekilde genişletilmesinde önemli katkılar sağlamıştır. (Heather, 1998: 132) Themistius, Doğu Roma

¹⁰ Themistius dünya nimetlerinde faydalanmak için senato görevini kabul etmediğini kanıtlamak için İmparator II. Konstantinus tarafından verilen hediyeleri geri çevirecek, kendisini geçindirecek eğitimlik görev ücretini almayacak ve ne zaman imparatorla akşam yemeğini yese, asilzadelerin imparatorlukta giydikleri normal kıyafetlerden farklı olarak filozofların giydiği sade pelerinlerden giymeye özen gösterecektir. (Heather, 1998: 130)

İmparatorluğu'nun istikrarı ve devamlılığının sağlanabilmesi ve eski görkemli günlerine geri dönebilmesi için Hıristiyan bir İmparatorlukta pagan geleneğinin mirasından yararlanarak, halkın refahı ve mutluluğu için kendisini devlet yöneticilerinin eğitimine adanmış, gerektiğinde onlara nasihatler vererek, yanlış yaptıklarını düşündüğü noktalarda ikna etmeye çaba sarf etmiştir. Her şey bir yana, Sokratik gelenekten gelen bir düşünür olarak Themistius'un, ister üzerinde yükseldiği klasik Helen değerlerinin korunması için, isterse filozof-kral idealinin gerçekleşmesi ve felsefi düşüncenin pratikte geçerli bir değer kazanması için olsun, rijit olmak yerine, imparatorluğun idealleriyle daha uyumlu bir karakter sergilemiş olduğu ifade edilebilir.

3-Evrensel Kardeşlik Düşüncesi: *Philanthropia*

Themistius'un siyaset felsefesinin temel kavramı *philanthropia* (evrensel kardeşlik düşüncesi) 'dır. Bu düşünce, onun filozof-kral anlayışının bir uzantısı olarak yorumlanabilir. (Watt, 1995: 31) Kavram tarihsel boyutlarıyla ele alındığında, Eski Yunan geleneğinden önceki zamanlarda insanların Tanrı'lara karşı duydukları sevgiyi dile getirmek için kullandıkları, daha sonraları ise zamanla her insanın bir başka insana duyduğu sevgiyi ifade etmek için de kullanılmaya başlandığı görülmektedir. (Downey, 1955: 199) Etimolojik olarak değerlendirildiği vakit, sevgi (*philotes*) ve insan (*anthropon*) sözcüklerinden türeyen ve "insan sevgisi" ve "hoşgörü" gibi anlamları karşılayan *philanthroia*'nın, en önemli özelliği felsefeye birebir bağlı bir kavram olmasındadır. Yani felsefe olmaksızın, kavramın kendisinden bahsetmek olanaksızdır. *Philanthropia*, hükümdarın öğrenme sevgisine uygundur ve öğrenme ve sevmeye arasındaki bu karşılıklı ilişki, Themistius'a göre şu şekilde tanımlanır: "...şayet birisi sürate hayransa; o zorunlu olarak atlara da hayran olacaktır." (Daly, 1970: 188)

Philanthropia Themistius tarafından teorik ve metafizik veya ideal bir ilkeden çok, uygulanması gereken bir özellik ve erdem olarak tarif edilir. *Philanthropia*'nın en önemli özelliği, Platon'un polis yönetimi söz konusu olduğunda tanımladığı "ölçülülük, bilgelik, cesaret ve adalet" gibi bütün erdemleri (Platon, 2007: 517) birleştirebilmesi ve onları harekete geçirmesidir, dolayısıyla o

olmaksızın bütün erdemler etkisiz kalacaklardır. *Philanthropia* insanlığın bir bakıma toplumsal evrimini ifade eder. (Daly, 1970: 187) Kavram kişinin kendisine, ailesine ve vatanına duyduğu sevginin de ötesine geçerek tüm insanlar için hissettiği sevgiyi ifade etmesi açısından büyük bir önem taşır. İnsanın özgeci, cömert ve evrensel yönüne işaret eden bu sevgi, doğuştan tanrı vergisi veya belirli bir karaktere özel değildir; aksine sonradan kazanılır ve evrensel niteliği sayesinde herkes tarafından paylaşılabilir. İnsanların öteki insanlara karşı yıkıcı, tahrip edici ve zalimce duygularının bir bakıma törpülenmesine yardımcı olur.

Themistius, *philanthropia*'ye, onu imparatorluğun en büyük erdemi olarak tanımlayacak kadar büyük bir önem vermiştir. Themistius, imparatorun kutsal silahları arasında *philanthropia*'nın sonucu olarak nezaket, adalet ve Tanrı'ya kendisini adamayı sıralar. İmparatorun *philanthropia* sayesinde sevgi, adalet ve cömertlik gibi silahlarla donatıldığını düşünen Themistius, imparatorun bu sayede gerçek bir filozof haline de dönüştüğüne inanır. Themistius düşmanlıkların bastırılması açısından katı askeri tedbirlerden çok; *philanthropia* ile hoşgörü (clemency) ve nezaketi (gentleness) önerir. (Sterz, 1976: 355) Savaş ve tahribata karşı çıkar. Savaşın ve yıkıcılığın philanthropik bir yaşamla uyuşmayan ve aslında Roma İmparatorluğu'nun köklerine kadar işlemiş birtakım yanılgılara sebep olduğunu ifade eder. Themistius sözgelimi Romalı birçok komutan ve devlet adamının soyadlarını hoşgörülü davranış ve yaşam alışkanlıkları nedeniyle değil de; yaptıkları zulümlerle kazandıklarını belirtir ve Roma geleneklerini şiddetle eleştirir. Örneğin, Yunanistan'ı Roma sınırları içerisine katan General *L. Mummius*, "Achaicus" (ya da Yunan'a ait) soyadını Yunanistan'ı yağmalayıp harap ettiği için almıştır. Yine Romalı konsül *Aemilius Paulus*, "Makedon" diye çağrılır, çünkü Makedonyayı tıpkı bir çöl haline getirmiş ve orada doğru dürüst hiçbir yerleşim yeri bırakmamıştır. Büyük Scipio ya da *Cornelius Scipio'nun halk ve senato tarafından Africanus soyadı ile çağrılmasının sebebi ise, sahipsiz ve yıkıntılar içerisindeki Kartaca'da dümdüz edilmemiş tek bir yer bırakmamasından kaynaklanmaktadır. Themistius'a göre, buna mukabil Yunan geleneğinde bakıldığı vakitse, kişinin soyadının ya da ön adının yağmalanan değil; aksine korunan bir yer ya da bölgeden geldiği görülecektir. Söz gelimi efsaneye göre rüzgâr Tanrısı olarak anılan Hermes soyadını, Mora yarımadasının ortasındaki*

dağlık alan olan Arkadya'daki Killene (Cyllenius) dağından almaktadır. Yine Zeus'un soyadı Pelasgicus'tur. Bu ad onun, Yunanistan'ın kuzeybatısındaki antik kent Dodona'daki ismidir, kehanete göre bu adın da orada yaşayan ve şu an Arnavutların atası olarak kabul edilen Plesg halkından geldiği düşünülmektedir. (Daly, 1972: 368)

Themistius philanthropia'nın imparatorluğun en büyük erdemi olduğunu ve bu kavram ile evrensel bir yönetim anlayışı arasında doğrudan bir ilişki olduğunu anlatabilmek için şu çarpıcı cümlelere yer verir:

Cüretkârca davranan barbarlara vahşi bir şekilde saldıran bir insan kendisini sadece Romalıların imparatoru yapar, fakat onları sadece kontrol altına almayan ayrıca canlarını da bağışlayan kişi ise kendisinin bütün insanların imparatoru olduğunu bilir, çünkü onları özellikle tamamen ortadan kaldıracabilecekken koruyup, kollamıştır. Bu yüzden, Agamemnon'dan muhtemelen zarif bir kral olarak söz edemem, çünkü öz kardeşini yalvaran zavallılara yumuşak davrandığı için azarlamıştır....O yüzden yeryüzünde her kim krala, o sadece Romalıları idare etmemeli; bir baba olarak İskitleri de idare etmelidir, böyle bir adam aslında Zeus'tan öykünmüştür, insan severdir. (philanthropos) Diğerlerine gelirse, Ben aslında Kiros'u (Cyrus) Perslerin sevgilisi olarak adlandırıyorum, insanlığın değil, İskender Makedonların sevgilisi, fakat Helenlerin değil, Augustus Roma'nın fakat diğer ulusların değil.... Aynı zamanda hem kral hem de philanthropos olan bir adam açıkça söylemek gerekirse hiçbir insanın onun kaderine bütünüyle yabancılaşmamış olduğunu göz önüne alır.” (Themistius, akt. Daly, 1972: 369-370, vurgu ve düzenleme bana ait)

Yukarıda da görüleceği üzere, korku ve yıkım yoluyla kendi hükümranlığını etkin kılmaya çalışan tiranlar ile halkına cesaret, hoşgörü ve nezaket yoluyla adalet dağıtmaya çalışan gerçek hükümdarlar arasında büyük bir fark ortaya konulmaktadır. İlki, kendi tebaasına ve hatta akrabalarına bile diz çöktürerek güç istencinin

kölesi haline gelirken; ikincisi ise philanthropik bir imparator olarak sadece kendi halkına değil; tüm insan soyuna hürmet gösterir. Philanthropik imparator, bir efendinin kölesi üzerindeki koşulsuz hâkimiyetinin aksine; bir babanın oğulları üzerindeki kontrolüne benzer şekilde yönetimini sevgi ve erdem yoluyla daha ölçülü bir hale getirir. (Vanderspoel, 1995: 78-82) Dolayısıyla insan sevgisiyle hareket eden bir hükümdar ancak Tanrı'yı örnek almıştır. (Themistius, 2001: 86)

Savaş, tahribat ve yıkım gibi durumlar Themistius'a göre, insan soyunu yok etme potansiyelini barındırdığı düşüncesiyle *philanthropia* ile karşıtlık içinde tanımlanır. Themistius, insanoğlunun avcılığa başladığı vakit, hayvanları yakaladıklarında geride yavrularını bırakarak onların soylarının tükenmemesine özen gösterdiklerinden ve hayvanları tamamen imha edenleri, avcılığa karşı suç işlediği gerekçesiyle suçlandıklarından bahseder. Türleri korunabilsin ve devam edebilsinler diye doğaları gereği yabani olan hayvanların bile canları bağışlanmıştır. Fakat buna rağmen, Libya'da filler, Thessaly'de aslanlar ve Nil'in bataklıklarından da hipopotamlar zamanla tükenmeye başlamıştır. Themistius'a göre, hayvanlar konusunda bile bu kadar hassas davranan bir insanlık, kendi soyunu koruma konusunda daha fazla dikkat etmelidir. Buradan hareketle Themistius, başarılı bir savaşın kriterinin ölümler değil, hayatta kalanların sayısı ile ölçülebileceğine inanır. (Daly, 1972: 368)

Philanthropia'nın diğer bir özelliği de, dinsel bir çoğulculuk ve tolerans anlayışını kendi içerisinde barındırıyor olmasıdır. Themistius,

Tanrı Süryanileri bir tip vatandaşı olarak ister, Grekleri diğer tip vatandaşlar olarak ve Mısırlılar üçüncü bir tip. Hatta benzer olsun istemediği Süryanileri o aslında küçük birimler halinde parçalamaktadır. Bir komşu olarak meseleyi tam olarak benzer şekilde anlayan bir insan yoktur. Biri bu şekilde düşünür, diğeri başka şekilde. Madem öyle niçin biz imkânsız zorluyoruz,

diyerek, her ırk ve kültürden insanın farklı şekillerde yaşayıp hareket ettiğini ve bunu değiştirmenin insan doğası ve Tanrı sistemine uygun bir davranış olamayacağını ifade eder. (Vanderspoel, 1995: 24) Aksi yapılırsa, insanlar ölüm korkusuyla gerçek inanç ve kültürlerini

gizlemeye çalışırlar, hâlbuki bu tür duygu ve moral değerler zorlama ile elde edilemezler. Themistius'a göre, bu tür bir zorlamanın aksine farklı inançların varlığının kabul edilmesi, inançları güçlendirir ve yaşamı daha fazla çeşitlendirir. İçsel çatışma ve şiddetin son bulması da ancak dinsel çoğulculuk ve hoşgörü sayesinde olanaklı hale gelebilir. (Bolgov, 2014: 179)

Themistius 369'da İmparator Valens'in görevlendirmesi ile Roma'nın savaş halinde bulunduğu Vizigotların şefi *Athanaric* ile barış görüşmelerini yürütmüştür. Themistius'un barış görüşmelerindeki bu misyonu, esasen *philanthropia*'nın dış politikadaki pratik uzantılarından birisi olarak görülebilir. Filozof-senatör Themistius, bu olayı barışı yakalamak çok önemli bir şans ve felsefenin etkinliğinin apaçık bir kanıtı olarak yorumlamıştır. Themistius görüşmelerdeki rolünü şu şekilde ifade eder: "*benim fonksiyonum, philanthropia hakkındaki temel ilkeleri dikkatli bir şekilde öğretmek ve koruyucu imparatorun, yok ediciden çok daha fazla Tanrıya yaklaştığını kanıtlamaktır.*" (Daly, 1970: 240) Themistius'a göre *philanthropia* düşüncesiyle hareket eden imparator, barbarları yok etmek yerine, onları zamanla özümsemek ve ehlileştirmek gibi bir politikayı kabul etmiştir. Bu bağlamda, imzalanan barış anlaşması aslında, savaşın bir nevi ödülüdür ve barışın zaferini fark eden imparator, savaşın trajedisine bağlı kalmaya ihtiyaç duymamıştır. (Daly, 1970: 241) Kaldı ki, bu ve benzeri barış teşebbüsleri ile barbarlık gibi bir kaotik durumdan; uygarlık kozmosuna geçiş de mümkün olabilmiş ve imparatorluğun beşeriyetle buluşması sağlanmıştır. (Daly, 1970: 217)

Sonuç: Geçmişten Günümüze Seslenen Bir İdeal

Philanthropia gibi bir idealin ortaya atılmasının temel sebeplerinin ne olabileceği tartışıldığında, ortaya birkaç mantıklı gerekçe sunulabilir. Her ne kadar Themistius, insan sevgisinin, bir imparatorluk ideali olarak pagan kültürü tarafından Hıristiyanların sağlayabileceğinden daha etkili bir ideal olduğunu belirtse de, hem pagan hem de Hıristiyanlar için "evrensel bir kardeşlik düşüncesi"ne dayalı bir devlet idealinin 4. yüzyılın politik menfaatleri açısından makul bir ideal olduğu ileri sürülebilir. Çünkü Pers ve Barbar akınları karşısında giderek zayıflayan ve eski gücünü koruyamayan bir Roma'nın, barbar dünyasıyla ortak bir amaç veya duygu etrafında bir araya getirilebilmesi konusundaki arayışlar, reel politik açıdan oldukça

mantıklıdır. Öte yandan ülke içindeki güç dengeleri söz konusu olduğunda, Themistius eski pagan kültür ve alışkanlıklarının Roma yönetiminde etkin bir gücünün kalmadığının farkındadır. Sınırlara dayanmış durumdaki barbarlar durdurulamazsa, uygarlığın sonu gelebilir, sadece Hristiyan anlayışı değil, tüm Yunan kazanımları da bir anda ortadan kalkabilirdi. Dolayısıyla Themistius'un gerek ülke içinde pagan çıkarları açısından gerekse dışarıda Roma çıkarları açısından dengeli bir anlayış savunmaya çalıştığı ve böyle bir ideali savunmuş olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Zaten bu amaçla, 5. Söylevinde "Tanrı çeşitlilikten memnun olur", tarzında ifadeler kullanarak, çoğunlukla hoşgörü ve çoklu kültür tezlerini işlemiştir. (Downey, 1955: 299, 305; Sterz, 1976: 356, 357) Bütün bu sebeplerden ötürü, Themistius'un yaşadığı dönem söz konusu olduğunda, bazı yazarlara göre *philanthropia*, imparatorluğun askeri üstünlük kapasitesinin tekrar başarılı bir şekilde uygulanabilmesinin anahtar bir koşulu olarak da yorumlanabilmektedir. (Daly, 1970: 217)

Öte yandan "evrensel kardeşlik" gibi bir idealin Themistius'un yaşamış olduğu dönemden farklı olarak, günümüzde sadece reel politik açıdan değil; insanlığın geçmişe dayanan ortak deneyim ve ortak gelecek arayışları açısından tartışılmaya veya uygulamaya değer bir düşünce olduğu belirtilebilir.

KAYNAKÇA

Mehmet Ali Ağaoğulları, *Sokratesten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Bilgesu Yayınları, Ankara, 2011.

Christopher Jones. "Themistius After The Death Of Julian", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Bd. 59, H. 4, 2010, s. 501-506.

Glanville Downey. "Education and Public Problems as seen by Themistius", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Vol. 86, 1955, s. 291-307.

Glanville Downey. "Themistius and the Defense of Hellenism in the Fourth Century", *The Harvard Theological Review*, Vol. 50, No. 4, 1957, s. 259-274.

John Vanderspoel. Themistius and the Imperial Court, Oratory, Civic Duty, and Paideia from Constantius to Theodosius, *University of Michigan Press, Michigan, 1995.*

John W. Watt. "From Themistius to al-Farabi: Platonic Political Philosophy and Aristotle's Rhetoric in the East", *Rhetorica: A Journal of the History of Rhetoric*, Vol. 13, No. 1, 1995, s. 17-41.

Lawrence. J. Daly. *A Mandarin of Late Antiquity: The Political Life and Thought of Themistius*, Ph.D Dissertation to School of Loyola University, 1970, s. 1-284.

Lawrence J. Daly. "Themistius' Plea for Religious Tolerance", *Greek Roman and Byzantine Studies*, 12, 1971, s. 65-79.

Lawrence. J. Daly. "The Mandarin and the Barbarian: The Response of Themistius to the Gothic Challenge", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Bd. 21, H. 2, 1972, s. 351-379.

M. C. Lyons. "An Arabic Translation of the Commentary of Themistius" *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, Vol. 17, No. 3, 1955, s. 426-435.

N.N. Bolgov, "Themistius and His Works in the context of Cultural Continuity", *Tactus Aevorum* 1 (2), 2014, 175-184.

Peter Heather "Themistius: A Political Philosopher", *The Propaganda of Power: The Role of Panegyric in Late Antiquity* içinde, edited by Mary Whitby, Brill Academic Publishers, London, 1998, s. 125-150.

Platon, *Devlet, Toplu Diyaloglar I* içinde, çev. Hüseyin Demirhan, önsöz: Selahattin Hilav, Eoa Yayınevi, Ankara, 2007, s. 391-735

Stephen A. Stertz. "A Hellenic Philosopher-Statesman in the Christian Roman Empire", *The Classical Journal*, Vol. 71, No. 4, 1976, s. 349-358.

Themistius, *Select Orations of Themistius, Politics, Philosophy, and Fourth Century*, Edited by Peter Heather and David Moncur, Liverpool University of Press, Liverpool, 2001.